

ТЕЛЕДАСТУРЛАРДА ПОРТРЕТ ПЕРСОНАЖ ХАРАКТЕРИНИНГ ТИМСОЛИ СИФАТИДА

Нилуфар Талибжановна Умирзакова

Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар

университети мустақил тадқиқотчиси,

ЎзМТРК “Ўзбекистон”

телерадиоканали катта муҳаррири

nilufar74.1974@gmail.com

Аннотация: *Ушбу тезисда теледастурлардаги портретларни акс эттирувчи жамоат арбоблари, олимлар, спортчилар, шоу бизнес юлдузлари ва улар каби машҳур инсонлар ёки ноёб кашфиётлар қилган, ақл бовар қилмас ҳодисалар содир этган оддий одамлар телелойиҳаларда персонаж характерининг тимсоли сифатида акс этиб, аудиторияга тақдим этилиши ҳақида сўз боради.*

Таянч сўзлар: *телевидение, кўрсатув, қаҳрамон, портрет, характер, образ, персонаж, аудитория, томошабин.*

XXI аср телевидениесидаги портретлар жамоат арбоблари, олимлар, спортчилар, шоу бизнес юлдузлари ва улар каби машҳур инсонларга бағишланади. Оддий одамлар, қачонки, ноёб кашфиётлар ёки ақл бовар қилмас ҳодисалар содир қилганларида видеотасмаларга муҳрланиши мумкин.

Замонавий қаҳрамонни, машҳур номга эга бўлмаган қаҳрамонни излаб топиш осон эмас, бу масъулиятли вазифани бошлашдан аввал, «портрет», «замондош портрети» тушунчаларининг генезиси билан танишиш керак[1].

Портрет (франц.portrait – тасвир) – тасвирий санъат жанри; реал ҳаётда мавжуд бўлган яқка, икки ёки бир гуруҳ кишилар, рассом тасаввурида пайдо бўлган хаёлий қиёфаларнинг тасвири[2]. Санъат тарихи назариясида портрет тушунчаси остида маълум бир шахс ёки гуруҳ назарда тутилиб, инсоннинг ташқи кўриниши, ички дунёси ва характерининг моҳияти очиқ берилади. М. И. Андроникова портрет яратиш санъати ҳақидаги монографиясида шундай ёзади: «Портрет санъат билан бирга туғилмайди, балки инсон ўзини бошқа мавжудотлар ичида ғайриоддий яратилганлигини англагандагина пайдо бўлади»[3]. Осмонлар ва Ернинг ихтирочиси [4] Аллоҳ тирик жонлар ичида инсонни севиб яратган ва ҳеч қайси жонзотга бермаган, онг, фикрлаш ва ихтиро қилиш хислатини одамга ато этган. Яратувчанлик – нафақат авлодни давом эттириш, балки ҳар соҳада, ҳар соҳага ижодий ёндашув эканлигини ҳисобга олсак, ўз йўналишида муваффақиятга эришган шахс телеқаҳрамонга айланиш эҳтимоли катта. Муаллифнинг персонажда ўзига хосликни кўриши, бошқаларга ўхшамаган индивидуал қиёфани яратиш телепортретни вужудга келтиради. Телевизион маҳсулотда биз портретга образ яратиш воситаларидан бири сифатида ёндашиб, персонаж ташқи ва ички қиёфасининг тавсифини берамиз.

Портрет – бугунги кунда жамиятда шахс ҳақидаги замонавий маданият тизимига киритилган образ, харизма, имиж тушунчалари билан чамбарчас боғлиқ [5]. Тадқиқотимизнинг биринчи бобида «образ» ва «имиж» тушунчаларини таҳлил қилиб, баъзи луғатларда улар синоним бўлиб келсада, бизнинг вариантда икки хил маънони англатишини ёритганмиз. Образ – интуитив тасаввур бўлса, имиж – мақсадли тасаввур, қайдларда келтирилишича: «Харизма (юн.charisma – мурувват, илоҳий қобилият) – бирор шахснинг бошқаларга нисбатан алоҳида хусусиятларга эгаллиги (донолиги, қаҳрамонлиги, авлиёлиги) ва шу хусусият ёрдамида халқни бошқаришга ҳақли эканлигини ифодалайдиган тушунча»[6]. Харизматик одамлар ноёб қобилиятга эга бўлиб, доимий диққат марказида бўлади, табиийки телевидение деб аталмиш катта бозорнинг истеъмол маҳсулотига айланади.

Телепортрет – фақат шахс мақомидаги жамоат арбоблари ва ижодкорларнинг ижтимоий-сиёсий, ижодий фаолиятига бағишланган бўлиб, муаллиф ўз қаҳрамонининг асарлари, ҳаётдаги амалий ишлари мисолида унинг ҳам инсоний, ҳам маънавий олами ҳамда ижод сирларини кўрсатишга ҳаракат қилади. У ўз фикр – мулоҳазаларини қаҳрамоннинг ҳамкасблари, соҳа мутахассислари ва яқин кишиларининг фикрлари ёзиб олинган синхрон нутқи интервью билан тўлдириб, исботлаш асносида қаҳрамоннинг ўзига хос портретини намоён этади [7].

Телевидениенинг ўзига хос хусусиятлари овоз билан ҳаракатланувчи маълумотларни етказиш, журналистнинг дастур иштирокчилари ва аудитория билан алоқага киришиши ва тезкорлик бўлса, телепортрет ҳам бошқа оммавий ахборот воситаларидан ранг-баранглиги билан фарқ қилади. Персонажни монолог тарзидаги унинг ўзи, ҳамкасблари ва дўстларидан ёзиб олинган интервьюси инфор­мацион-таҳлилий ёки бадиий публицистик жанрда намоён бўлса, томошабин қарши­сида жамиятдаги ўзгаришларга бўлган муносабати ташқи кўринишидаги аъзолари: кўзлари, қўллари ва қошлари орқали ҳам жонли қиёфада акс этади. Зангори экран техник имкониятлари, ифодавий воситалари туфайли ОАВдан бир поғона баландга кўтарилади.

Бугун портрет журналистикаси одоб-ахлоқ, меҳр-оқибат намунаси бўлган ҳалол меҳнаткашларга, жонли қаҳрамонларга жуда муҳтож. Журналистикада, йўналишидан қатъий назар, ижобий фазилатларга эга бўлган персонажларга эҳтиёж доимий бўлган. Шу ўринда маҳоратли ва тажрибали журналист Инна Руденконинг фикрларини келтирамиз: «Қаҳрамон фақат вақтни ифодаловчи эмас. У замон муҳтож бўлган эҳтиёжларни акс эттирувчи ҳамдир». Вақт ўтяпти, замонлар ўзгарипти, табиийки журналист яратаётган ва ёритаётган қаҳрамонлар, уларнинг портретлари ҳам шунга монанд қайта кўрилади.

Информацион оқим нафақат ижодкорлар гуруҳини, балки бутун инсониятни ўз домига тортиб, фикрларини ҳар мақомга йўрғалатаётган вақтда замондош портрети маълум бир гуруҳга қаратилиши ноўрин деб ўйлаймиз ва оммавий ахборот воситаларининг барча тури ўз саҳифаларида буни исботлаяпти. Ҳозирги экран қаҳрамони собиқ Иттифок давридагидан фарқли асосан меҳнаткашлардан эмас, балки сиёсий арбоблар, олимлар билан бир қаторда шоу бизнес вакиллари бўлган

актёрлар, хонандалар, янги урфда қалам тебратувчи шоирлар ва ҳ.к.лардан иборат. Турли соҳа вакилларида иборат замондош портрети мақомининг мавжудлиги шубҳасиз. У ўз фикрига эга бўлиб, эл орасида танилиб, ҳатто, тан олинган бўлиши, мамлакатдаги ёшлар ёки катталар гуруҳини мулоҳазалари ортидан эргаштирганлиги ҳақида далиллар ҳам бордир. Аммо журналистнинг вазифаси замонавий тасвирлар галереяси, рангли қарашлар ва нуқтаи назар орқали турли ижтимоий қатламлар орасидан жамиятни маънавий ва ахлоқий жиҳатдан тарбиялай оладиган персонажларни топиб, намуна бўла оладиган портрет даражасига олиб чиқишдир. Жараёнда ифода воситалари орқали бир оз бўрттирилган ҳолда томошабинга тақдим этар, лекин ҳақиқатга яқин бўлиши шарт.

Глобаллашув ва информация оқими огоҳлантиришсиз инсонлар онгини забт этаётган вақтда, портрет журналистикасига ҳам салбий таъсир кўрсатувчи ташқи объектлар мавжудлигини айтиш адолатдан бўлади. Одамлар, қайси соҳада фаолият юритишдан қатъий назар дунё билан муносабатга киришаётганда фикрлар хилма хиллиги ортяпти ва журналист учун шахсни ўрганиш тобора мураккаблашяпти. Чунки яратилишга кўра инсон мутлақ ижобий ёки салбий бўла олмаслиги диний ва илмий адабиётларда ўз аксини топган.

Телевизион портрет – маълум бир шахсга бағишланган лавҳа ёки ҳикоядир. Соҳасидан қатъий назар миллионлар ичидан ғайриоддий қобилияти ёки ижоди билан ажралиб чиққан шахсни ҳар томонлама ёритишни ўз ичига олади. Бу пухта тайёргарликни талаб қилади: персонаж ҳақида максимал даражада маълумотлар (фото ва видеоархив) йиғиш, сценарий устида ишлаш, бошловчининг кадрда мавжудлиги муҳимми ёки йўқ, муҳим бўлса ҳамкасблари, устозлари, яқинларининг у ҳақидаги интервьюси. Портретни персонаж характерини тимсоли сифатида бир неча босқичларда кўриб чиқамиз.

- Ҳужжатли ёки хотира портрети;
- Портрет-интервью;
- Портрет-очерк;
- Портрет-репортаж.

Телевидение – рассомлик, ҳайкалтарошлик, фото ва кинодан сўнг инсонни томошабоп қилишга уринаётган бадий ижод туридир. Зангори экраннинг энг самарали хусусиятларидан бири шундаки, у шахсни яқиндан йирик планда кўрсатиб, ўз-ўзини кашф қилиш учун чексиз имкониятлар тақдим эта олади. А.В. Эфроснинг таърифи бўйича: «Телевидение – йирик пландаги кино»[8]. Фильмларда ҳам худди бадий асар сингари тўқима ва бўрттирилган образ орқали, ҳатто, айтиш жоизки 3-4 нафар шахсдан ягона қахрамон яратилади. Ҳужжатли фильм реал ҳаётини персонажга асосланган бўлиб, экрандаги ҳужжатли-портрет билан ўхшаш томонлари бор. Фарқли томонлари, фильм узоқ муддатда яратилади ва хронометражи тайёр бўлгач аниқланади. Телевизион ҳужжатли портретда эса шакл деярли аниқ, дақиқалар ҳам ҳисобланган, чунки камида бир ҳафта, ўн кун аввал дастурга киритилиши керак. Ижодий жараённинг бошқа томони борки, ҳужжатли фильмда воқеалар занжири кетма-кетликда қурилмайди. Телевидениедаги ҳужжатли портрет яратувчилари

аудиторияни аввалдан тасаввур қиладилар ва оммабоплик учун ҳаракатда бўладилар. Персонаж оммага намуна бўла оладиган ҳар қандай касб ёки ҳунар эгаси бўлиши мумкин, телеижодкорлар уни томошабинбоп шакллари тақдим этиш йўллари излашади. Механизм асосан кетма-кетлик асосига қурилиб, аудитория учун бир кўрганда тушунарли бўлиши лозим. Чунки газета ва журналларда жумлалар, фикрлар мағзини чақиш учун қайта ўқиш имкони бор, телевидениеда эса ҳаммаси лаҳзаларда намоён бўлади ва англаш учун тезкорлик даркор. Албатта, техниканинг сўнгги имкониятларида кўрсатувларни сақлаб қўйиш функцияси бор. Аммо тўғридан тўғри эфирга узатилган телелойиҳа билан интерактив мулоқотга киришишни истаганлар учун бу бесамар.

Телевизион портретнинг қайси тури бўлишидан қатъий назар муаллифнинг позицияси муҳим роль ўйнайди. Журналист ҳар қандай вазиятда воқеага нейтрал ва объектив ёндашиши керакми ёки йўқ деган мулоҳазалар йиллар давомида баҳсталаб бўлиб келаётган вақтда, объективлик журналист учун калит сўз эканлигини таъкидлашдан чарчамаймиз.

Муаллифнинг иштирокчини ва унинг доирасини қай даражада ўрганганлиги, журналистнинг маҳоратидан келиб чиқиб кўрсатувнинг олиб боришига боғлиқ десак, нейтраллик ва объективлик нисбий тус ола бошлайди. Шунинг учун танланган қаҳрамон бир лойиҳада «очилади», бошқасида умумий фикрлар билан чегараланиши мумкин. Журналист Саодат Ўрмонова «Кўнгил ободлиги», «Оддий одамлар» кўрсатувларининг тайёрлаш жараёнларидан шундай мисоллар келтирадики, лойиҳа иштирокчиси муаллифнинг интервью олиш маҳорати туфайли оддий персонаждан намуна сифатидаги телевизион портретга айланади: «Дунё олимпиадасида спортнинг бокс тури бўйича қатнашиб, олтин медални қўлга киритган Муҳаммадқодир Абдуллаевдан интервью олиш учун Андижонга йўл олганимизда кўпчилик, айниқса, «Спорт» таҳририятидагилар М. Абдуллаевни яхши гапира олмаслигини айтиб, йўлдан қайтишга ундашганди. Аммо интервьюдан икки томон ҳам қониқдик. Сабабини қаҳрамонимиздан сўрасам, у айтдики, менга доим ўзлари хоҳлаган фикрларни айтишимни сўрашарди, сиз биринчи бор ўзим истаган мулоҳазаларни билдиришга имкон бердингиз»[9]. Журналист психологиядан ҳам бохабар бўлиши керакки, ҳар бир персонаж ўзига хос феъл-атвор, руҳиятга эга экан, қалбига ҳамшиша ҳам тўғридан тўғри тайёрлаб ёки ўйлаб қўйилган саволлар орқали йўл топиб бўлмайди.

Мамлакатимизда ноёб қобилиятга эга инсонлар кам эмас, ҳозирги журналистика оддий инсонлардан ҳам замондош портрети кашф қила олишини исботлапти. Персонаждан портрет «ясаш» журналистнинг маҳоратига боғлиқ экан, ижодкорлар гуруҳи дунёни тарқатганлар ҳақида ҳам лойиҳалар тайёрлаб, ҳужжатли хотира – портретларини томошабинларга тақдим этишяпти.

Тадқиқотчилар тавсияларига кўра, журналист ҳар бир қаҳрамон қошида ниқобини маҳорат ила ўзгартириб, ўзини буқаламун каби тутса, суҳбатдош ўзини бўш қўйиб, «сирларини» фош қилади» [10]. Қаҳрамонни ёритишда ҳар бир муаллифнинг

ўз услуги бўлишини ва у ҳеч қандай стереотипларга бўйсунмаслигини ҳисобга олишимиз муҳим.

Бугунги кунда материалнинг ноҳолис тақдимотининг устунлиги, ҳужжатли портрет қаҳрамонлари сифатида кўп ҳолларда медиа шахсларнинг танлаши оқибатида юқори сифатли телевизион портрет–очеркларининг камайиши кузатилмоқда.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Зеленина Е.В.«Портрет героя»: Ценностно-смысловые и творческие аспекты // Журналистская практика. <https://cyberleninka.ru2014>. –С.35.
2. <https://qomus.info>
3. Андроникова М.И. Об искусстве портрета. – М.: Искусство, 1975.– С. 294.
4. Қуръони Карим. «Анъом» сураси, 101-оят. – Т.: Сано-стандарт, 2019. – Б.140.
5. Неверова И.А. Художественный портрет как форма постижения человека в истории культуры: дис....канд.культурологи: 24.00.01/ С.-Петерб. гос. ун-т культуры и искусств. – СПб, 2008. – С. 36.
6. Асадуллаев М. Телевиденининг назарий ва амалий асослари. – Т.: Мумтоз сўз, 2021. – Б.27.
7. Комсомольская правда. Почту читает обозреватель Инна Руденко: Кто герой дня? 26.08.2008.
8. Эфрос А.В. Кино и театр – пути взаимодействия//Искусство кино. №6. 1982. – С.76.
9. Ўрмонова С. Тележурналист. – Т.: Илм-зиё заковат. 2021. – Б.15.
10. Портретное интервью: телевизионные и сетевые форматы. <https://revolution.allbest.ru> 26.12.2019.